

V. Vedsted bys gårde i slutningen af 1600-tallet

Af Svend B. Troelsen.

V. Vedsted sogn hørte før 1864 til Hviding herred, Haderslev amt og ikke til Ribe amt som nu. Dog var de fleste af gårdene i V. Vedsted by lagt under Ribe amt også før 1864, det vil sige, at de tilhørte de såkaldte kongerigske enklaver i Slesvig. I V. Vedsted var ca. de to trediedele kongerigske medens en trediedel var slesvigske.

Hvor mange gårde fandtes der da i V. Vedsted i slutningen af 1600-tallet?

Det ville være naturligt at undersøge matriklen af 1688 eller markbogen, der er anlagt 1683, for at få at vide, hvad den siger angående dette spørgsmål. I markbogen står der, at der findes 8 gårde og $2\frac{1}{2}$ fjerding gård i V. Vedsted by under Riberhus amt, af disse hører 3 gårde under klosteret eller hospitalsgården i Ribe, 1 gård tilhører borgmester Brockmann i Ribe, og de øvrige 4 og halvtrediefjerding gård er ryttergods under generalmajor Swanewedes regiment. Desuden findes der i samme by 3 hele gårde og $\frac{1}{4}$ gård, der hører under Haderslevhuus, samt en helgård og $\frac{1}{4}$ gård,

som tilhører grev Rantzow, der var ejer af godset Lindeved, hvis hovedsæde lå så langt borte som i St. Vi sogn sydvest for Flensborg. Matriklen af 1688 medtager kun den del af V. Vedsted by, som hører under Riberhuus amt, idet det kun var den del, der blev opmålt i 1683. Der findes da i denne kun ni numre, altså matrikelsnumrene fra 1 til 9.

Hvor mange gårdmænd var der da i landsbyen? Markbogen angiver følgende: 3 gårde med hver 4 gårdmænd, 1 gård med 3 gårdmænd, 4 gårde med hver 2 gårdmænd og en halvtrediefjerding gård med 2 gårdmænd. Ialt skulle der på de 9 riberhusiske gårde bo 25 gårdmænd.

Det kan ikke være rigtigt, at der i 9 forskellige gårdbygninger skulle bo 25 familier. Forholdet er da også det, at ordet »gård« kan tolkes i flere betydninger. I markbogen og matriklen af 1688 ses ordet anvendt som en art regningsenhed, der i V. Vedsted by er lig 4 ottinger, en otting er altså lig $\frac{1}{4}$ gård. Regningsenheden otting blev i den nordvestlige del af Slesvig brugt meget ofte. Således var sognene inddelt i ottinger og atter igen landsbyerne, V. Vedsted by var inddelt i 53 ottinger. Denne enhed blev brugt til fordeling af stolestader i kirken, til fordeling af tiendeydelsen og meget andet. En otting synes at være en betegnelse for en bestemt part af jorden i ager og eng, samt retten til en bestemt andel i græsningen på fællede, hede eller overdrev. Ottingsinddelingen havde derimod intet med bygninger og tofter at gøre. Ofte ser man da også, at hele eller halve ottinger skifter bruger, idet de bliver flyttet fra den ene gård til den anden.

Et af de mest slående eksempler på, at en gård har skiftet ottinger, har vi fra nabosognet Hviding,

hvor en gård omk. 1740 har afhændet 3 ottinger til tre forskellige brugere, og derpå erhvervet tre andre ottinger. På dette område er der dog stadig meget uafklaret tilbage.

For nu at finde frem til antallet af forskellige gårdbygninger, der har været i V. Vedsted by omk. 1680, kræves der en mere indgående undersøgelse af de enkelte gårde for sig. Der vil først blive foretaget en undersøgelse af hver enkelt af de i markbogen nævnte gårde. Den første gård i markbogen tilhører hospitalet eller klosteret i Ribe og bruges af de to fæstere Anders Andersen og Niels Lassen. I fortegnelsen over agrene i de forskellige skifter er kun Anders Andersens navn nævnt, men de to bønder kan dog ikke have boet i samme gård, idet Niels Lassen i kirkebogen altid nævnes som boende i *Okholm*, medens Anders Andersen boede i V. Vedsted. De fire gårde, der ligger samlet nordvest for landsbyen, kaldes i dag som for århundreder siden *Okholm*. Det viser sig da også ved undersøgelser af fæsteprotokoller, skøde- og panteprotokoller samt gamle matrikelskort, at Niels Lassens gård er den sydligste af de fire gårde i *Okholm*. Den gård, som beboedes af Anders Andersen, lå nordlig i V. Vedsted på omtrent samme sted som nu, og det er stadig den samme slægt, der bor på gården. I matriklen 1688 blev begge gårde slået sammen i hartkorn og sat til 11 tdr. 4 skp. 1 alb. I Kong Frederik III's matrikel af 1664 blev begge gårde sat i hartkorn hver for sig. Anders Andersens gård blev sat til 7 tdr. 2 skp. og Niels Lassens gård, der da var fæstet af hans stedfader, blev sat til 6 tdr. Der var altså i 1664 to forskellige gårde.

Gård nr. 2 i markbogen tilhører hospitalet i Ribe, og bruges af følgende fæstere: Niels Hansen 2 ot-

tinger, Hans Andersen 1 otting og Anders Poulsen 1 otting. Vi vil her samtidig medtage gård nr. 9 i markbogen. Denne gård tilhører ryttergodset og er fæstet af Søren Nielsen med 1½ otting og Anders Poulsen med 1 otting.

Den første gård blev i 1688 sat til 11 tdr. 4 skp. 1 alb. hartkorn og den anden til 7 tdr. 2 skp. 1 fjk. 2 alb. I fortegnelsen over agrene i markbogen var kun Niels Hansens og Søren Nielsens navn nævnt, men her kan man ved nærmere studium af agrenes størrelse og beliggenhed finde ud af, hvilken ager der har tilhørt de forskellige fæstere.

Agrene, der tilhører Niels Hansen, er altid dobbelt så store, som de agre, der tilhører Hans Andersen. Anders Poulsen er kun med i nr. 2 med sin halve gård, medens den anden halvdel findes under nr. 9. Når Søren Nielsen nr. 9 og Niels Hansen nr. 2 ligger med deres agre sammen i marken, ser man, at de to agre hører sammen, idet de er målt som een og så indført i markbogen som to nøjagtig lige store agre, disse agre har altså tilhørt Anders Poulsens gård.

Matriklen 1664 viser, at Niels Hansen er fæster under Ribe Kapitel, og gården er ansat til 4 tdr. 2 skp. hartkorn. Anders Poulsens gård tilhører i 1664 også Kapitlet i Ribe og er sat til 6 tdr. hartkorn. Der er da ikke tale om nogen deling af gården i to halvdeler. En helt anden ting er, at denne gård virkelig blev delt i to, idet den ene otting ca. 1710 blev fæstet af den daværende kromand i byen, og siden da er der to forskellige gårde. Den tredje fæster af gård nr. 2, Hans Andersen var også boende i sin gård. Denne gård blev 1664 sat til 3 tdr. hartkorn. Den gård, som Søren Nielsen havde fæstet af nr. 9 blev 1664 sat til 4 tdr. 2 skp. hartkorn. Nr. 2

og 9 i markbogen bestod altså af fire selvstændige gårde.

Den tredje gård i markbogen tilhørte hospitalet i Ribe og var 1688 ansat til 12 tdr. hartkorn. Gården var fæstet af følgende fire bønder: Mikkel Pedersen, Mikkel Lauridsen, Søren Jensen og Jørgen Lauridsen. Disse fire havde i 1683 hver en otting af gården, men i fortegnelsen over agrene i markbogen findes kun Mikkel Pedersens navn nævnt.

Denne gård er næsten den mest interessante af alle gårdene i V. Vedsted, thi her har vi uden tvivl den gård, der kaldes *V. Vedsted hovedgård* eller *Abildgård*. Matriklen af 1664 viser her i modsætning til de førnævnte gårde, at denne gård også da er blevet sat i hartkorn som en samlet enhed, der også i 1664 havde fire fæstere. Gården blev 1664 sat til 13 tdr. hartkorn. Den store toft, som hørte til denne gård, bestyrker antagelsen af, at der i Middelalderen her lå en hovedgård. Desuden kan man ved at studere agrenes beliggenhed i marken let opdage, at denne gårds agre, som ligger side om side med de andre gårdes agre i landsbyen, altid følger fire efter hinanden, altså en ager til hver fæster, men den fordeling i fire agre har man ikke taget hensyn til ved opmålingen, her er alle fire agre opmålt under et. Endelig viser gårdens beliggenhed i forhold til byens øvrige gårde, at denne gård har ligget mere afsondret, et lille stykke nord for gaden. En endnu mere omfattende undersøgelse af landsbyens agre og tofter ville sikkert give som resultat, at denne gård engang i middelalderen var landsbyens østligste gård, ja, den lå sikkert endog et stykke øst for den oprindelige by. Denne formodning bestyrkes derved, at den østligste gård, som i 1683 var beboet af Anders

Pouelsen, synes udskilt fra en gård, der lå umiddelbart syd for kirken. Det samme synes at være tilfældet med nabogården, der hørte under godset Lindeved, idet den skulle være udskilt fra en anden lindevitsk gård i nærheden af kirken. Det er agrenes beliggenhed og størrelse, der giver denne teori grundlag. Hvis denne teori viser sig at holde stik, vil det sige at landsbyens østlige del, der i 1683 bestod af 6 gårde, skulle være opstået ved gårddelelser i den vestlige del, der grupperer sig omkring kirken. Det gamle sagn om herremanden, der boede øst for byen kan herved få sin rigtighed.

Vi kommer nu til spørgsmålet, om alle disse fire fæstebønder med deres familie virkelig boede på den fordums storbondegård.

Den første, Mikkel Pedersen, boede ifølge kirkebogen lige nord for kirken og ikke øst i byen, hvor selve gården lå. Han blev gift 1667 med Troels Smeds enke og alle hans efterfølgere kan følges først gennem fæsteprotokoller og siden gennem skøde- og panteprotokoller helt op til nutiden. Det viser sig da, at det er den samme slægt, der bor på gården i dag som for knap 300 år siden, og ikke alene er det den samme slægt, men gården ligger også på samme sted som i 1683, nemlig lige nord for kirken. Vi kommer nu til sagens kerne, idet Mikkel Pedersen ikke blot var fæster under hospitalet af den ene otting, men han havde tillige fæstet en forbedelse*) under ryttergodset, han nævnes da også i skattemandtalslister, som tjener både til

*) Forbedelse er egentlig en afgift, som ydedes af visse folk, ofte husmænd, der ikke betalte kontribution eller anden afgift. F. var vist oprindelig vederlag for beskyttelse. Til sidst brugtes ordet som betegnelse for ejendommen.

hospitalet og ryttergodset. Det vil altså sige, at der til forbedelsen er blevet fæstet en otting af den tidligere hovedgård. Ej heller Mikkel Lauridsen boede på selve gården, men i et hus lige syd for gårdens toft i række med de øvrige gadehuse, men han havde også fæstet en otting af hovedgårdens jorder. Ved udstykningen tilfaldt der denne ejendom halvdelen af den tidligere storbondegårds toft. Mikkel Lauridsens slægt boede på denne gård i over hundrede år, men i 1803 blev denne gård, der var opstået på bekostning af en del af hovedgårdens jorder lagt ind under en anden af landsbyens gårde.

Så har vi endelig bonden Søren Jensen, det var ham, der boede på det sted, hvor hovedgården lå. Det var også hans slægt, der boede her før, og det var hans slægt, der boede her siden. Undertiden ses i stedet for Søren Jensen også navnet Søren Ladefoged. Om den sidste af gårdens fæstere, Jørgen Lauridsen har boet på gården sammen med Søren Jensen vides ikke, men i en skattemandtalsliste fra 1683 anføres han kun med en ko, og kort efter er han helt gledet ud af billedet. Allerede ca. 1790 var Søren Jensen fæster af de to ottinger og således den halve gård.

Gård nr. 4 i markbogen tilhørte 1683 borgmester Brockmann i Ribe, og den var fæstet af følgende bønder: Peder Andersen, Anders Nielsen, Niels Andersen og Doctor Ludwigs enke. I fortegnelsen over agrene var kun Peder Andersens navn nævnt. Her ændrer billedet sig allerede før 1688, da matriklen kommer, idet borgmester Brockmann nu kun er ejer af den halve gård med fæsterne Peder Andersen og Anders Nielsen, denne halvdel af gården blev sat til 6 tdr. 5 skp. 1 alb. hartkorn. Den

anden halvdel af gården ejes da af kapellanen hr. Bernt i Ribe, denne blev sat til 4 tdr. 6 skp. 3 fjk. 1 alb. Matriklen 1664 viser, at Peder Andersen og Anders Nielsen var fæster af en gård under Ribe kapitel med hartkorn 5 tdr. 1 skp., det er den gård, som Brockmann ejede i 1688. Disse to fæstebønder har sikkert boet i samme gård i 1664 og måske endnu i 1688, men omk. år 1700 havde de i hvert fald hver deres egen gård eller rettere, da var der blevet to gårde ud af den ene.

Den anden del, der ejedes af kapellanen hr. Bernt i Ribe, hørte i 1664 under kapitlet i Ribe og var ansat til 5 tdr. 7 skp. 1 fjk. 1 alb. Fæster af denne gård var da Rasmus Lauridsen, men i 1688 var der to fæstere af samme gård, nemlig Niels Andersen og doc. Ludwigs enke, hvad sidstnævnte angår, boede hun ikke i V. Vedsted, men i Ribe, hvor hun var enke efter den bekendte Ludwig Pouch. Hvorledes det forholder sig med dette fæstemål, er ikke helt klart, men allerede 1690 er den otting, hun havde fæstet, blevet til et selvstændigt brug, hvor fæsteren hedder Rasmus Nielsen. Her er atter sket en deling af en gård, ja, fra år 1700 at regne, er der ingen tvivl om, at gård nr. fire i markbogen består af fire særskilte gårde.

Gård nr. 5 i markbogen hørte under ryttergodset og havde to fæstere, Jens Lauridsen Rytter med 2½ otting og Niels Pedersen med 1½ otting. Gården blev 1688 sat til 11 tdr. 4 skp. 1 alb. hartkorn. Matriklen 1664 viser, at der i grunden var tre gårde, der her var slået sammen til en. Jens Lauridsen Rytter var fæster af en gård på 5 tdr. 7 skp. htk. under Ribe kapitel, og Niels Pedersen var fæster af en gård på 3 tdr. htk. ligeledes under Ribe kapitel, men desuden havde Jens Lauridsen og Niels

Pedersen i forening fæstet en ødegård, hvorpå der ingen bygninger var, til 2 tdr. 7 skp. 2 fjk. htk.

Jordebøger fra ryttergodset fortæller også, at bygningerne på hver af fæsternes gårde var ved magt. Der er ingen tvivl om, at disse to gårde aldrig har været samlet i en.

Gård nr. 6 i markbogen hørte også under ryttergodset og havde to fæstere, nemlig Peder Jørgensen og Anders Sørensen med hver to ottinger. Matriklen 1664 anfører her, i stedet for en, to gårde, begge hørende under kapitlet i Ribe. Peder Jørgensen var fæster af en gård på 5 tdr. 6 skp. htk. og Niels Knudsen af en gård på 6 tdr. htk. Ved matrikuleringen 1688 blev begge gårde ansat til 11 tdr. 4 skp. 1 alb. htk.

Gård nr. 7 i markbogen hørte under ryttergodset og havde fire fæstere: Hans Jepsen, Hans Brorsen, Anders Lassen og Anker Gregersen. Gården blev i 1688 ansat til 11 tdr. 4 skp. 1 alb. htk. Går vi tilbage til 1664, viser matriklen, at der da var tre gårde i stedet for en. To gårde på hver 3 tdr. htk. og en gård på 6 tdr. 6 skp. htk. Denne sidste gård havde to beboere Las Andersen og Peder Bennedsen, omkring 1710 havde denne gård dog kun en beboer, men den ene otting var taget bort fra gården og lagt til en anden gård.

Gård nr. 7 i markbogen tilhørte ligeledes ryttergodset og blev i 1688 sat til 11 tdr. 4 skp. 1 alb. htk. Det ses heraf, at omtrent alle gårdene i markbogen var sat ens i hartkorn. Gården havde i 1683 to fæstere, Bertel Hansen og Jørgen Jacobsen, kun Bertel Hansens navn blev brugt i opmålingsforretningen. Matriklen 1664 viser, at der da var to gårde, begge hørende under kapitlet i Ribe. Den ene gård var fæstet af Bertel Hansen og Mads Michelsen og

var på 9 tdr. htk., her er altså tale om en gård på 3 ottinger i stedet for to i 1683. Begge disse bønder har antagelig boet på gården i 1664. Den anden gård var 1664 fæstet af Michel Bennedsen og var på 5 tdr. 6 skp. htk.

I stedet for 9 gårde, der er nævnt i markbogen af 1683, fandtes der mindst 20 forskellige gårde i V. Vedsted by under Riberhus amt. Ser man efter i Henrik Pedersens tabeller i bogen »De Danske Landbrug« opdager man, at han har ti gårde i V. Vedsted, altså en gård mere end i Markbogen. Grunden hertil er, at gård nr. 4 i tiden mellem 1683 og 1688 har fået to ejere, og er i matriklen 1688 blevet betegnet som to gårde. Af det foregående vil man se, at man ikke kan bruge disse tabeller, som målestok for hvor mange gårde, der findes i en landsby på disse kanter. Ej heller kan de bruges som målestok for, hvor mange ottinger de forskellige landsbyer indeholder, idet betegnelsen *gård* ikke er brugt fuldstændig, således er en 2½ fjerding gård i tabellerne sat til en gård. Matriklen af 1664 giver et noget bedre billede af antallet af gårde, men heller ikke her, kan man være ganske sikker på, at de til en hver gård angivne fæstere har boet på gården. En husmand kan godt have haft en del af gården i fæste, selv om han har boet et andet sted, men han er dog blevet medregnet blandt gårdens fæstere.

Det, der hidtil er fortalt om, gælder kun for den del af V. Vedsted by, som hørte under Riberhus amt. Blandt gårdene i V. Vedsted fandtes også en del, som hørte under Haderslevhus amt, om disse vil der i det følgende blive fortalt ganske kort.

I en beskrivelsesforretning fra 1706-10 får man et ganske udmærket billede af de haderslevhuske

gårde i landsbyen Her fortælles ikke blot om gårdens størrelse, udsæd og landgilde, men også om kreaturhold, bygninger samt gæld m. m. Da de gårde, der hørte under Haderslevhus, ligger på omtrent samme sted i dag som i 1689, vil der omstændede blot blive givet en tabellarisk oversigt over de haderslevhuske gårde med angivelse af bøndernes navne på de forskellige gårde i 1689 - 1710 - 1760 - 1810 - 1956.

Bemærkninger til oversigten.

Numrene ude i margen til venstre betegner de forskellige matrikulsnumre, som gårdene fik efter, at de i 1864 var blevet indlemmet i Ribe amt. De tre første gårde lå i den førømtalte del af V. Vedsted, som kaldtes Okholm, og de har i byens historie haft en særstilling, idet de aldrig har været fæstegårde. Oprindeligt lå der her i Middelalderen en meget stor gård, denne gård blev først delt i to gårde på hver tre ottinger, men senere blev den vestligste gård atter delt i to gårde på hver 1½ otting. Disse tre gårde lå indtil for ca. 100 år siden meget tæt sammen nordvest for landsbyen, men så blev den ene flyttet over på den anden side vejen, hvor den nu ligger. Sagnet fortæller, at der i ældgamle tider her lå en vikingeborg, dog et er sagn, et andet virkelighed, men ikke langt fra Okholm blev der i 1859 gjort et af de betydeligste guldfund fra vikingetiden, som overhovedet er gjort i Danmark. Gård nr. 73, der i 1689 var fæstet af Ib Truelsen, var indtil ca. 1694 på kun to ottinger, idet bonden Anders Andersen på nabogården, der hørte under Ribe hospital, havde den ene otting i fæste.

Angående gården nr. 79, der i 1689 beboedes af Søren Andersen, skal her bemærkes, at denne gård

ikke blot var på en otting, som tabellen anfører, men på to ottinger, idet der til denne gård også hørte en otting, der lå under godset Lindeved. Endnu så sent som i 1864, da denne gård ved indlemmelsen i Ribe amt, blev matrikuleret, blev der

G A R D E N E S

			1689	1710
74	3	Ottinger	Peder Jensen	Jens Pedersen
76	1½	Otting	Anders Lauritsen	Niels Pedersen
77	1½	Otting	Mads Jacobsen	Mads Jacobsen
73	3	Ottinger	Ib Truelsen	Ib Truelsen
87	1	Otting	Jørgen Pedersen	Jørgen Pedersen
83	1	Otting	Anders Pedersen	Anders Pedersen
84	1	Otting	Hans Hansen	Hans Hansen
79	1	Otting	Søren Andersen	Knud Nielsen

skelnet mellem den del af jorden, der havde hørt under Haderslevhus og den del, der havde hørt under Lindeved, idet hver del fik sit matr. nr., nemlig 79 og 80.

Endelig var der i 1689 to gårde, som hørte under godset Lindeved. Begge disse gårde var på 2 ottinger. Fæsterne på disse to gårde var i 1689 Niels Andersen og Laurits Brodersen. Gårdene under Lindeved havde oprindelig hørt under Høgsbrogård i Hviding sogn, men efter Christoffer Rosenkratzes henrettelse i 1610 blev Høgsbrogård med underliggende gods købt af Gert Rantzau til Lindeved.

Til slut skal nævnes, at der fandtes endnu en gård i landsbyen, nemlig pæstegården. Til denne hørte 2 ottinger i V. Vedsted og 1 otting i Sdr. Farup. Gården hørte under Haderslevhus amt, selv da præsteembedet var annekteret kapitlet i Ribe.

Resultatet af denne undersøgelse af de forskel-

lige gårde i V. Vedsted by bliver da, at der i slutningen af 1600-tallet lå over 30 forskellige gårdbygninger i landsbyen, hvilket er omtrent det samme som nu. Det har efter den tids forhold været en ikke ringe landsby, hvad antallet af gårde angår.

BRUGERE :

1760	1810	1956
Peder Andersen	Jacob Riis	Alf Okholm
Las Hansen	Niels Lauritsen	Svend Westergd.
Niels Jørgensen	Peter Jørgensen	Henrik Hvass
Jannick Sørensen	Jannick Jepsen	Verner Sørensen
Hans Sørensen	Mads Christensen	Åge Brodersen
Anders Sørensen	Jef Hansen	Kristian Willadsen
Bertel Madsen	Lars Hansen	Åge Lorentsen
Knud Nielsen	Bendix Knudsen	Nis B. Andreasen

Det viser sig også, at det er i meget få tilfælde, at der har boet mere end en familie på en bondegård i V. Vedsted by. Ved anlæggelsen af markbogen 1683 har man nok opmålt hver gårds agre for sig, men alle bøndernes navne er ikke nævnt, idet der kun er nævnt en bondes navn for hver »gård«, det vil sige 4 ottinger. Det ser ud til, at det har været af større vigtighed, hvem der ejede ageren, end til hvilken gård i landsbyen ageren hørte.

Noter. Der har til denne artikel næsten udelukkende været brugt primære kilder, så som først og fremmest Markbogen og Matriklerne fra 1688 og 1664, men desuden er der brugt Kirkebøger, Fæsteprotokoller og Skøde- og Panteprotokoller eller for den haderslevhusiske del Schuld- und Pfandprotokollen. Desuden er der gjort brug af Skattemandtaller og Jordebøger. Af trykte kilder er næsten kun anvendt »Ribe Bys Historie« af J. Kinch.